

АНАЛІЗ ЗАХОДІВ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто основні завдання державних органів влади щодо подальшого розвитку аграрного сектора України, запропоновано можливі заходи щодо підвищення ефективності функціонування аграрного сектора економіки.

В статье рассмотрены основные задачи государственных органов власти относительно дальнейшего развития аграрного сектора Украины, предложены возможные меры по повышению эффективности функционирования аграрного сектора экономики.

The article considers the main task of public authorities on the further development of agrarian sector of Ukraine, proposed possible measures to improve the efficiency of the agricultural sector.

Постановка завдання. Проблемам державної підтримки аграрного сектору економіки присвятили свої публікації М.Я.Дем'яненко, М.Х.Корецький, Г.І.Мостовий, І.Г.Кириленко, А.К.Кінах та ін. Але чимало питань стосовно впливу державної підтримки на ефективність функціонування вітчизняного сільськогосподарського виробництва залишаються недостатньо дослідженими

Державна політика стосовно аграрного сектора економіки має виходити з необхідності створення умов для забезпечення ефективного його функціонування з метою задоволення потреб населення країни в продовольчій продукції, високої мотивації праці сільськогосподарських працівників і розвитку сільських територіальних громад. Ця галузь економіки є однією з найменш доходних, і головна причина цього полягає у тому, що створена в ній додана вартість реалізується в інших галузях - переробній промисловості та торгівлі. Адже сільське господарство - єдина галузь, яка має від'ємний показник норми прибутку. Частка чистої продукції сільського господарства, що залишається для його потреб, не перевищує 10-15% вартості сільськогосподарської продукції кінцевого споживання, а решта залишається в інших секторах економіки.

Унаслідок цього аграрне виробництво занепадає, а продовольча безпека опиняється під загрозою. Тенденції розвитку вітчизняного аграрного сектору є неоднозначними. З одного боку, виробничий потенціал українських аграрних підприємств суттєво зношений, а зароблених ними коштів часто не вистачає навіть на просте відтворення матеріально-технічної бази. З іншого - сільськогосподарські товаровиробники протягом останніх років нарощують обсяги експорту, завдяки чому Україна є помітним суб'єктом світового продовольчого ринку. Так, у 2008-2009 маркетинговому році Україна мала

більше 40% у світовому експорті соняшникової олії, 30 – ячменю, 9% - пшениці, причому, зовнішньо торгівельне сальдо в АПК є позитивним. Якщо в 2009 році в цілому по економіці цей показник становив – 1,4 млрд. дол., то зовнішня торгівля аграрною продукцією забезпечила перевищення експортних надходжень над імпортом на 4,6 млрд. дол. [5].

Кон'юнктура світового продовольчого ринку дозволяє Україні суттєво розширити експортний потенціал, але на заваді цьому стає технологічна відсталість галузі і недостатня підтримка державою аграрного сектора економіки.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути основні завдання державних органів влади щодо подальшого розвитку аграрного сектора України, запропонувати можливі заходи щодо підвищення ефективності функціонування аграрного сектору економіки

Виклад основного матеріалу.

Першочерговими завданнями держави та її місцевих органів щодо подальшого розвитку аграрного сектора економіки України мають стати, по-перше, прискорення відновлення агропромислового виробництва; по-друге, створення сприятливих організаційно-економічних умов для рентабельної роботи сільськогосподарських товаровиробників; по-третє, поліпшення соціальних умов життя на селі.

Підвищення ролі держави в розвитку економіки може бути ефективним тільки за умови вдосконалення системи державного регулювання, що дозволить у рамках створюваного аграрного ринку більш ефективно забезпечити позитивну динаміку сільськогосподарського виробництва і прискорити реалізацію аграрної реформи в Україні.

На жаль, протягом останніх років політика регулювання аграрного сектора в нашій країні спрямована на вирішення поточних проблем без врахування їх довготермінових наслідків. Витрачання великих коштів на імпортні продукти створює (або зберігає) робочі місця в інших країнах, позбавляючи українців як роботи, так і доходу. Але розуміння актуальності цієї проблеми до державних органів України ще поки не прийшло. Так, за всіма міжнародними стандартами, для того, щоб країна зберігала свою незалежність, частка імпортних продуктів харчування не повинна перевищувати 30 %, а в нас зараз цей показник складає 40 %, у Західній Україні — ще більше. Особливо це стосується таких областей, як Львівська, Волинська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька. В аналогічній ситуації в Японії, де імпорту в середньому становить не більше 40 % споживання продовольства, забезпеченню продовольчої безпеки в "Доктрині комплексної безпеки" Японії надано особливе місце (поряд з воєнною безпекою і паливною проблемою). Заходи регулювання з боку японського уряду такі: географічна диверсифікація постачальників продовольства; нарощування внутрішнього виробництва аграрної продукції і продовольства [4].

Отже, всі сфери аграрної економіки в розвинутих країнах дуже зацікавлені в продовженні субсидування сільського господарства. Високі доходи фермерів створюють попит на високотехнологічні засоби

виробництва, а існування цін світового ринку породжує вдосконалення технологій, спрямоване на зниження витрат виробництва, так що в кінцевому результаті відбувається співставлення не цін, що визначаються витратами фермерського господарства, а цін, результуючих від витрат фермерів і витрат на субсидування аграрного сектору. Крім того, послідовно проводячи таку політику, країна може мати вигіднішу структуру імпорту: наприклад, європейські країни можуть отримувати велику кількість тропічних фруктів, кави, чаю, свіжих квітів протягом цілого року; вузькоспеціалізовану промислову продукцію; нарешті, просто зберігати, як в США, невідтворювані ресурси (газ, нафту), а не переводити їх на продукти харчування [1].

Слід зауважити, що зараз у всіх країнах світу здійснюється політика державного регулювання аграрного сектору економіки. Співвідношення між регулюванням і дерегуляцією державою аграрного сектору визначається поєднанням економічних і політичних завдань, які стоять перед державними органами країни в даний період. Як встановлено дослідженнями Світового Банку на прикладі розвитку 18 країн за останні 25 років: чим менше країни ставлять сільське господарство у відносно гірші умови, тим вищі рівні їх зростання, як у сільському господарстві, так і в економіці в цілому.

Зараз для більшості розвинутих країн це співвідношення (регулювання - дерегуляція) визначається національними інтересами виробників та споживачів продукції аграрного сектору. Оскільки грошові кошти, що виділяються на регулювання аграрного сектору розвинутих країн, це кошти, які перерозподіляються державою за рахунок податків, що збираються з підприємств інших галузей і споживачів, то постійно виникає питання щодо ефективності їх використання, і чи не сприяють вони створенню бюджетного дефіциту. Практика, однак, показує, що, не дивлячись на контраргументи, розміри субсидій, які виділяються сільському господарству в розвинутих країнах, за останні роки не тільки не знизилась, а навіть збільшились[3].

Отже, необхідність державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки є очевидною, а забезпечення на цій основі продовольчої безпеки країни слід розглядати як найважливішу умову її суверенітету, економічної незалежності та соціальної стабільності в ринкових відносинах і процесах глобалізації.

Основними кроками покращення ситуації в аграрному секторі економіки України можуть бути:

1. Проведення поміркованої експансивної монетарної політики, яка передбачає щорічне нарощування грошової маси у відповідних пропорціях відносно коефіцієнта зростання ВВП, паралельно — здійснення експансивної фіскальної політики, що характеризується би зниженням рівня оподаткування суб'єктів господарської діяльності та громадян, а також щорічне зростання державних витрат на 0,8—1 %, що в комплексі дозволило б активізувати виробництво і ліквідувати шок пропозиції в економіці.

На макроекономічному рівні обсяги сукупного суспільного споживання, заощаджень, інвестування, державних витрат і співвідношення між ними

впливають на розміри й структуру виробничих витрат і цін у сільському господарстві. У сукупному суспільному споживанні витрати на продукцію галузі займають найбільшу питому вагу. Тому макроекономічний рівень граничної схильності до споживання впливає на обсяги споживання продуктів харчування. Цей вплив великою мірою залежить від рівня розвитку економіки країни. Відповідно, рівень граничної схильності до заощаджень визначає й розмір інвестицій у народне господарство, в тому числі — в його аграрний сектор.

У сучасних економічних умовах України найважливішим аспектом розв'язання цієї проблеми є зростання доходів населення, частка яких у структурі національного доходу держави є в кілька разів нижчою, ніж у розвинутих країнах. Тільки після того, як населення України почне робити банківські заощадження, з'явиться можливість для нагромадження грошової маси і здійснення вітчизняних інвестицій у виробництво [2].

2. В основу аграрної політики держави слід покласти концепцію паритету доходів сільськогосподарських виробників з доходами працівників інших галузей економіки, а також концепцію паритету віддачі ресурсів.

Концепція паритету доходів є набагато ширшою від концепції паритету цін. Вона полягає у вирівнюванні доходів працівників аграрного сектору з доходами працівників інших галузей економіки і передбачає комплекс спрямованих на це заходів: підтримання цін на промислові ресурси для сільського господарства, субсидування виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції (зокрема — тваринницької), створення сприятливого податкового режиму для аграрних підприємств, поліпшення соціальних умов на селі. Втілення в життя паритету доходів дозволить не лише підвищити доходи сільськогосподарських виробників, але й в цілому збалансувати розвиток аграрного сектору економіки [6].

3. Потрібно змістити акценти урядової інтервенції в аграрний сектор економіки, зосередивши державну підтримку на виробництві ресурсів для сільського господарства. У першу чергу, це стосується субсидування сільськогосподарського машинобудування, виробництва мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин і тварин. Урядова інтервенція в сільське господарство взагалі може здійснюватись двома шляхами — через ринки сільськогосподарської продукції або через ринки ресурсів для галузі. Тобто, в умовах дефіциту державного бюджету існують дві альтернативи: або підтримувати ціни на продукцію сільського господарства, або субсидувати виробництво ресурсів для нього.

Аналіз досвіду підходів до вирішення цього питання в інших країнах, а також певний вітчизняний досвід вирішення цієї проблеми показує, що, з позиції економіки в цілому, субсидування ресурсів для аграрного сектору є доцільнішим, ніж підтримання цін на його продукцію. Таке субсидування дає змогу пожвавити вітчизняну промисловість, знизити виробничі витрати сільськогосподарських підприємств, що означає підвищення рівня ефективності господарювання в цілому та ефективності використання виробничих ресурсів зокрема в умовах нарощування обсягів виробництва.

Це стосується насамперед питання раціоналізації напрямів інвестиційних потоків. Для підвищення рівня ефективності економіки потік цих інвестицій повинен спрямовуватись у виробничі фонди, у впровадження у виробництво нових техніки і технологій. Особливість цього процесу полягає в тому, що з об'єктивних причин збільшення інвестицій у фонди здійснюється у промисловості та сфері послуг, а нові техніка і технології — як результат фондового переоснащення промисловості та науки — надходять до сільського господарства. Ці процеси супроводжуються підвищенням цін на продукцію промисловості та послуги, а також зниженням цін на продукцію сільського господарства. Тому, без зміщення існуючих акцентів урядової інтервенції в економіку, неможливо забезпечити її зростання та підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва [7].

4. Доцільно забезпечити нарощування обсягів виробництва перспективних видів експортної сільськогосподарської продукції.

Значною мірою це стосується трудомісткої продукції (що в наших умовах пояснює її низьку собівартість порівняно зі світовим рівнем собівартості одиниці відповідної продукції). Сюди відносяться: цукор, льон, овочі, молочні продукти, худоба, м'ясо. Саме структура собівартості цієї продукції (в тому числі і як сировини для виробництва відповідних харчових продуктів, де є висока питома вага затрат праці та порівняно низький рівень її оплати) робить її висококонкурентною на світових ринках.

Підтримка державою експортно-орієнтованої стратегії розвитку аграрного сектору забезпечить створення можливостей для розв'язання багатьох проблем.

По-перше, надходження коштів від експорту необхідно спрямувати на закупівлю технологічного обладнання для виробництва засобів виробництва нового рівня. Це сприятиме імпортозаміщенню у сфері технологічного оснащення сільськогосподарського виробництва, створенню нових робочих місць, а отже, і підвищенню попиту, здешевленню ресурсів. По-друге, промислове виробництво, по можливості, доцільно розміщувати в сільській місцевості, що позитивно вплине на соціально-економічне становище селян. По-третє, конкуренція на зовнішніх ринках, існуючи вимоги міжнародних організацій, зокрема СОТ, до умов виробництва, сприятимуть поліпшенню якості аграрної продукції і продуктів харчування [10].

5. Слід кардинально вдосконалити фінансово-кредитний механізм, що обслуговує аграрне виробництво.

6. Одним з основних напрямів підвищення ефективності аграрного сектору і перспективною сферою залучення іноземних інвестицій є розвиток переробних галузей промисловості. Переробка сільськогосподарської сировини забезпечує втричі вищу прибутковість, ніж її виробництво. Тому, з огляду на привабливість цієї сфери вкладання інвестицій, а також на перспективний внутрішній ринок для якісних продуктів харчування вітчизняного виробництва, переробна сфера аграрного сектору повинна стати пріоритетним напрямом розвитку. Це має проявлятися в орієнтації на створення високотехнологічних переробних підприємств та створення

сприятливого економічного середовища для налагодження роботи на великих переробних підприємствах, які працюють недостатньо ефективно. [8].

7. Базовим чинником всіх трансформаційних процесів в аграрному секторі є реформування земельних відносин. Земля повинна стати повноцінною складовою економічного механізму, мати ринкову вартість і за цією вартістю, через земельну ренту, враховуватися у цінах на сільськогосподарську продукцію. Немає іншого, крім земельної ренти, джерела для відновлення та підвищення родючості землі. Тому формування реального земельного власника, ринкових механізмів визначення ціни на землю та її відображення в цінах на продукцію сільського господарства є визначальним фактором виходу АПК з економічної кризи і його подальшого розвитку.

Формування реальної ринкової вартості землі та її врахування в цінах на сільськогосподарську продукцію підвищать їх, дадуть можливість нормально запрацювати правові вартості, грошовому обігу, фінансово-кредитній системі та інфраструктурі, що обслуговує АПК (банкам, фондовим і товарним біржам, постачальницьким організаціям тощо). Тільки за цих умов сільськогосподарські підприємства зможуть одержати довгострокові іпотечні кредити під заставу землі. Сьогодні держава не забезпечує створення трьох основних умов для успішного сільськогосподарського виробництва — приватного землекористування, іпотечного кредитування під заставу земельних ділянок і нерухомості, вільного земельного ринку [9].

Висновки. Значущість продовольчої безпеки сприяє тому, що захист інтересів аграрних товаровиробників в усьому світі стає однією з найголовніших державних задач. Перед загрозою нестачі продовольства, голодних бунтів і екологічних лих лібералізація аграрних ринків згортається, а натомість поширюється державний протекціонізм. З огляду на те, що за прогнозами, до 2050 року потреба в продовольстві зросте на 70%, протекціонізм щодо аграрного ринку буде спостерігатися і надалі.

Використання в Україні в останні роки таких інструментів державного регулювання як дорогий кредит, фіксований сільськогосподарський податок, скорочення фінансування багатьох аграрних програм не могло забезпечити відновлення технологічного базису галузі, що позбавляє підприємства можливості нарощувати конкурентні переваги.

Крім того, слід мати на увазі, що економічно розвинені країни, прагнуть домінувати на світових ринках завдяки новим товарам, в тому числі й продовольчим, тому характерною рисою поведінки транснаціональних продовольчих компаній є проникнення з новою продукцією на зарубіжні ринки з одночасним обмеженням доступу до технологічних новинок. Нерівномірність економічного розвитку країн унеможливорює їх участь у світовій торгівлі на паритетних засадах. Тож цілком зрозуміло, що уряд України має набагато активніше впливати на становлення конкурентоспроможних підприємств аграрного сектору економіки, без чого не вдасться забезпечити продовольчу безпеку нашої держави, зберегти позиції на світовому ринку, в повній мірі реалізувати потенціал галузі.

Використані джерела інформації:

1. Болобов А. Государственное регулирование аграрной сферы экономики. / А. Болобов, В. Доренко // Международный сельскохозяйственный журнал – 2002. – № 6. – С. 10.
2. Курносенко Л. Удосконалення механізмів державного регулювання матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва / Л. Курносенко // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2005. – № 2. – С. 472 – 484.
3. Латинін М. Державне регулювання розвитку аграрного ринку в Україні / М. Латинін // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2006. – № 1. – С. 162 – 170.
4. Микитенко І. Державна підтримка і регулювання аграрних реформ за рубежом / І. Микитенко // Сільські обрії. – 1997. – № 7. – С. 12–15.
5. Могильний О. Критерії ефективності державного регулювання аграрного сектора економіки / О. Могильний // Економіка України. – 2003. – № 2. – С.65–69.
6. Олійник О. Теоретико–методологічні засади державного регулювання аграрного ринку / О. Олійник // Економіка України. – 2005. – № 7. – С. 65–74.
7. Осадчий С. Механізм державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки / С. Осадчий // Економіка АПК. – 2002. – № 12. – С. 66–70
8. Ревенко М. Удосконалення державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки / М. Ревенко // Економіка України. – 2003. – № 12. – С. 51–56
9. Саблук П.Т. Формування і розвиток наукових основ забезпечення відтворювального процесу в аграрному виробництві. / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2003. – № 2. – С. 52.
10. Ситник В. П. Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази АПК в Україні. / В. П.Ситник // Економіка АПК. – 2003. – № 2. – С. 23.

Рецензент: Дацій О.І., д.е.н., професор